

Фінчук В. В.

здобувач

*(Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара)*

УДК 343.918

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ВИННИХ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Здійснено кримінологічне вивчення особи злочинця у всіх галузях ПЕК України. Акцентовано увагу на класифікації особи злочинця за критеріями. Подано дані досліджень кожної галузі ПЕК України.

***Ключові слова:** особа злочинця, ПЕК, кримінологічний портрет злочинця, структура особи злочинця, характеристика особи злочинця.*

Постановка проблеми. Особистість злочинця завжди була однією з центральних проблем вивчення усіх наук кримінального профілю. Залежно від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставилося і вирішувалося питання щодо особистості злочинця.

Кримінологічне вивчення особистості злочинця здійснюється для виявлення й оцінки тих її властивостей і рис, що породжують злочинну поведінку, з метою її профілактики. У цьому виявляється найтісніша єдність трьох вузлів кримінологічних проблем: особистості злочинця, причин і механізму злочинної поведінки, профілактики злочинів. При цьому особистість злочинця є основною тому, що її кримінологічні особливості первинні, оскільки є джерелом, суб'єктивною причиною злочинних дій, а тому саме вони, а не дії або поведінка повинні бути об'єктом профілактичних зусиль. Те, що ці внутрішні особливості можуть призвести до вчинення злочинів, складає сутність суспільної небезпеки особистості злочинця, а саме злочинна поведінка – похідна від них.

Виклад основного матеріалу. Криміногенні риси особистості формуються під впливом зовнішніх соціальних чинників.

Особа злочинця являє собою сукупність психологічних соціально значущих негативних властивостей психіки людини, які розвиваються у процесі різноманітних та систематичних взаємодій з іншими людьми [4].

Опрацьовуючи деякі кримінологічні визначення, даний термін можна сформулювати так: особа злочинця, яка вчинила злочин у сфері ПЕК України, характеризується сукупністю істотних та стійких соціальних властивостей і ознак, які, реалізуючись у вчиненому злочині сфери ПЕК України, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом, і є суб'єктом злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України [6], суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до кримінального законодавства може наставати кримінальна відповідальність, тобто у цій нормі визначена та сукупність обов'язкових ознак особи, за наявності якої можна констатувати факт вчинення конкретного злочину.

У чинному КК України (ч. 1 ст. 19) [6] визначено поняття осудної особи: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Таким чином, кримінально-правове визначення осудності дало можливість законодавчо закріпити формулу осудності через поєднання двої критеріїв: юридичного (психологічного) та медичного (біологічного). Тобто йдеться про здатність особи – за віком, станом психічного здоров'я, рівнем соціально-психологічного розвитку та соціалізації тощо – під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер і зміст, суспільну небезпечність і наслідки своїх дій та свідомо керувати ними, спрямовуючи їх на досягнення бажаних для неї результатів.

Про осіб, які здійснювали злочини, писали такі відомі вчені, як Дж. Говард, Ч. Ломброзо, Є. Феррі.

На злочинність впливає не тільки конкретне виявлення соціальних конфліктів і несправедливості, але і загальна атмосфера в суспільстві.

Соціальна тканина суспільства складається з різних прошарків населення, різних його груп, поєднаних загальними умовами функціонування суспільного організму, які мають свої, групові, кланові та інші інтереси. Протиріччя між груповими інтересами всередині суспільства – реальність, яку ігнорувати не можна. Соціальний клімат у суспільстві призводить до нестійких, конфліктних відносин між різними соціальними прошарками і неминуче веде до злочинності.

Виявлено одну загальну кримінологічну закономірність: чим нижче рівень культури, вихованості та освіченості злочинців, тим грубіше по характеру і примітивніше по мотивації скоєний ними злочин. Чим вища освіта і соціальний статус злочинця, тим витонченіші способи скоєння злочинів, хоча в кінцевому випадку вони такі ж небезпечні, як і інші види злочинності [8].

Мікрорівень у причинах злочинності, який визначається соціальним буттям людини, – міжособистісні відносини в сім'ях, між близькими і знайомими, врешті-решт відносини, які випадково виникають у конкретній ситуації, коли стикаються між собою інтереси людей, які не знайшли іншого способу вирішення конфлікту, крім злочину.

Перший і основний осередок суспільного буття людини – сім'я. В цьому осередку – і сила, і слабкість держави. Благополуччя і соціально корисна діяльність сім'ї значною мірою залежить від економічних, матеріальних умов. Забезпеченість або незабезпеченість сім'ї, особливо становище її глави – чоловіка, визначає, в основному, моральну і соціальну ситуацію в ній. В цей же час клімат у сім'ї залежить не тільки від матеріальних умов, але і від ступеня соціальної вихованості її членів, моральних установок. Не секрет, що багато конфліктів і злочинів скоюються там, де

процвітають наклеп, анонімки, підсиджування, кар'єризм, що в більшості випадків є не що інше, як вираження психологічної несумісності людей.

Кримінологічний портрет особи, яка скоїла злочин у сфері паливно-енергетичного комплексу, відрізняється високим рівнем соціального пристосування, орієнтування у соціальних та правових нормах.

Особистість злочинця сфери ПЕК вивчалася такими кримінологічними методами дослідження: аналіз статистичних звітів, соціометрія (вивчення зв'язків між людьми та організаційно-технічних засобів), спостереження, документальний метод, а також вивченням порушених і розслідуваних кримінальних справ та судових вироків.

Злочинцям категорії злочинів у сфері ПЕК притаманні такі властивості:

- 1) гіпертрофована цільова життєва установка на збагачення та володіння владою за будь-яку ціну (корислива установка);
- 2) готовність йти на значний ризик;
- 3) підвищені життєві матеріальні стандарти;
- 4) розвинутий інтелект, високий або достатній рівень освіти і професійної підготовки;
- 5) використання як законних форм організації підприємництва, видів і методів здійснення економічної діяльності, так і протизаконних.

У кримінології найчастіше використовують класифікацію злочинців за такими критеріями:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) психологічні;
- 4) соціальні виявлення в різних сферах життєдіяльності або соціальні зв'язки;
- 5) моральні властивості;
- 6) фізичні (біологічні) характеристики.

Соціально-демографічна характеристика осіб, які скоїли злочини у сфері ПЕК України. Основну масу складають чоловіки – 98 %, жінки – лише 2 %. Жінки здебільшого скоюють такі злочини у складі групи осіб за попередньою змовою. Дані злочини у більшості випадків скоюють зрілі особи у віці від 30 до 50 років, хоча спостерігається зростання числа крадіжок підлітками. За статистикою скоєних злочинів вікова характеристика така: 18–24 роки – 17 %, 25–29 років – 23 %, 30–49 років – 50 %, 50 і старше – 10 %.

На думку В. В. Бедь [2], дуже важливою характеристикою особистості злочинця є освіта. Прямої кореляційної залежності між рівнем освіти і формою антисуспільної поведінки немає, однак рівень освіти впливає і на правосвідомість, і на формування світоглядних поглядів, і на здатність вибору того чи іншого варіанта поведінки:

- 1) зайнятість: безробітні і ті, що не навчаються – 21 %. За останні 10 років інтелектуальний рівень злочинців у сфері ПЕК України зріс.
- 2) освіта: вища – 28 %, середня – 49 %, неповна середня – 19 %. В даній категорії злочинців переважають особи, які мають певний соціаль-

ний статус, досвід роботи. Особи, які беруть участь у скоєнні злочинів у сфері ПЕК України, характеризуються високим професіоналізмом у відповідній галузі їх діяльності.

Особливої уваги заслуговують ті особи, які на момент скоєння злочину не працювали і не навчалися. Негативне ставлення до праці і схильність до паразитичного існування негативно відбиваються на розвитку їх особистості, загострюють відносини з оточуючими і певною мірою зумовлюють виникнення криміногенної ситуації. Значний інтерес представляє вивчення особистості злочинця в системі конкретних форм її соціальної діяльності.

3) місце проживання: місто – 58 %, сільська місцевість – 42 %. Значна частина даних злочинців мають сім'ї, а також мають постійне джерело доходу.

Порівняння цих характеристик дає можливість зробити висновок про значні демографічні відмінності осіб, які скоюють злочини у сфері ПЕК України.

Ознаки, що характеризують особу злочинця, перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Так, соціально-демографічні ознаки особи значною мірою визначають її соціальні ролі й поряд з останніми є вирішальним фактором у формуванні моральних і психологічних характеристик особи. Низка ознак може мати альтернативний характер, тобто одночасно їх можна віднести до кількох груп (наприклад, освіта – соціально-демографічна ознака водночас може вказувати на соціальну роль особи в суспільстві).

Комплексне вивчення особи злочинців не повинне обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто поверхово характеризують особу, а має проводитися з необхідною глибиною у їх взаємодії, що є гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення нею нових злочинів.

Досліджуючи соціально-рольову характеристику осіб [3], які скоюють злочини у сфері ПЕК України, можна виділити таке:

- належність до мікросоціальної групи на основі критерію роду занять: робочі – 34 %, учні і студенти – 65 %, службовці – 5 %, робітники приватних підприємств – 5,5 %, особи, позбавлені волі – 0,5 %, інші категорії зайнятих – 4 %.

Суттєве значення для характеристики особистості злочинця мають відомості про його соціальний стан і рід занять. Стосовно досліджуваного контингенту злочинців ці відомості дозволяють встановити, в яких соціальних прошарках найбільш розповсюджені злочини.

Зокрема, за даними О. Титаренко, найбільш активною криміногенною групою у вугільній промисловості становили особи, які безпосередньо працювали на шахтах і перебували на посадах від двох до п'яти років (48,5 %), переважно чоловіки. Серед жінок це були особи, що перебували на посадах від п'яти до десяти років. Соціальний стан засуджених за економічні злочини у вугільній промисловості характеризується переважною більшістю керівників підрозділів та керівників підприємств, а в економічних зло-

чинах більшість складають робітники (62,8 %). Рівень рецидиву у засуджених осіб за злочини у вугільній галузі дещо нижче (5 %), ніж у всіх сферах економіки (близько 9 %).

Досліджуючи соціально-психологічний портрет засуджених за скоєні злочини у сфері ПЕК України, звертаємо увагу на особливості, які характеризують особу злочинця: характер, темперамент, мислення, інтелектуальні та вольові якості. Вказані ознаки істотно впливають на поведінку людини, її реакцію на дію ззовні. Кримінологи вказують на більш високий, в порівнянні із звичайними громадянами, рівень імпульсивності і агресивності, властивий злочинцям. Для злочинців характерний дисбаланс між самооцінкою і потребами: завищена самооцінка, схильність до самовиправдання, перекладання вини на інших осіб.

При вирішенні завдань профілактики доцільно застосовувати типологічний метод вивчення особи. На основі визначення типу особи та її основних характеристик добирають відповідні профілактичні заходи, що застосовують до конкретної особи. Відомості про особу злочинця відіграють важливу роль у ході досудового слідства, виявленні причин й умов вчинення злочину (ст. 23 КПК України) [10] та застосуванні заходів щодо їх усунення. Встановлення відомостей про факти, що характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), належить до обставин, які стосуються предмета доказування в будь-якій кримінальній справі.

Кримінологічне дослідження особи злочинця має важливе значення не тільки для розвитку кримінологічної науки, а й для практичної діяльності правоохоронних органів. У практичній діяльності з профілактики злочинності, розкриття та розслідування злочинів, призначення й виконання покарання, взяття до уваги особистісного фактора відіграє майже вирішальну роль, що проявляється в таких основних напрямках:

- 1) у статистичному аналізі злочинності за особою злочинця;
- 2) при проведенні профілактичних заходів;
- 3) при встановленні причин й умов, які сприяли вчиненню злочину, та вивченні особи підозрюваного й обвинуваченого під час досудового слідства кримінальної справи;
- 4) у діяльності суддів при призначенні покарання;
- 5) у діяльності працівників кримінально-виконавчої системи під час відбування засудженими покарання;
- 6) в оперативно-розшуковій діяльності.

Злочини ПЕК поділяються на злочини, скоєні у нафтогазовій галузі, електроенергетиці, вугільній галузі та атомно-промислому комплексі.

Різновиди злочинів, що вчиняються в нафтогазовій галузі: незаконне надрокористування, здійснення підпільними нафтопереробними заводами виробництва бензину низької якості (фальсифікату), порушення порядку або невиконання умов проведення тендерів щодо постачання обладнання підприємствам ПЕК, у тому числі постачання товарів та виконання робіт за завищеними цінами, розкрадання бензину або інших паливно-мастильних матеріалів, несанкціоновані врізки у конденсатопроводи, заволодіння службовими особами колективним майном підприємств ПЕК. В основному,

крадіями виявляються свої ж працівники: водії, майстри та оператори, і тільки невелика кількість безробітних громадян.

Через деякі порушення: відкриті струмоведучі частини трансформаторів, не замкнені двері розподільчих пристроїв, відсутність попереджувальних написів про небезпеку на електрообладнанні, відсутність надійного заземлення електрообладнання, несвоєчасне прибирання парослі дерев і кущів біля ліній електропередач та трансформаторних підстанцій – почастишали спроби крадіжок електрообладнання через несанкціоноване проникнення на об'єкти електроенергетики. Також значна кількість злочинів вчиняється шляхом викрадення енергоресурсів під час їх транспортування, оскільки лінії електропередач мають велику протяжність і часто пролягають у важкодоступних місцях. За таких обставин лише жителі навколишніх населених пунктів мають змогу систематично отримувати і передавати оперативні дані про такого роду злочини. Вбачається, що єдиним правильним шляхом взаємовигідної співпраці правоохоронців з населенням є підвищення рівня довіри до суб'єктів запобіжної діяльності та налагодження системи винагород за надання правоохоронним органам інформації, яка сприяла б припиненню злочинної діяльності. При цьому злочинцями здебільшого є чоловіки без місця проживання, безробітні, підлітки, місцеві жителі, які працюють по налагодженій системі, а саме: здають до пунктів прийому металобрухту елементи повітряних ліній. Таким чином, згідно із Законом України «Про металобрухт» [11], порушується порядок здійснення операцій з металобрухтом. Постійно затримують неповнолітніх розкрадачів, які намагаються демонтувати електричні дроти, і ці злочини інколи спричиняють смертельні травми самих же розкрадачів.

Несанкціонований доступ до ядерних матеріалів загрожує здоров'ю та безпеці населення й довкіллю, але позитивним моментом є те, що в ядерній енергетиці та атомно-промисловому комплексі на сьогоднішній день немає проникнень, тобто диверсій та крадіжок. Але ми повинні постійно приділяти особливу увагу такій серйозній загрозі для нашої країни і міжнародної безпеки загалом, як викрадення, контрабанда й несанкціоновані поставки ядерних і радіоактивних матеріалів. До спроб придбати ядерні й радіоактивні матеріали вдаються деякі держави, терористичні організації, релігійні екстремісти та кримінальні угруповання. Суб'єктами злочину є: громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, службові особи, робітники та службовці, сторонні особи.

Основними злочинами у вугільній галузі є розкрадання вугілля та «копанки», незаконний видобуток вугілля. Що стосується осіб, які скоюють такі злочини, то на лаві підсудних опиняються колишні заступники директорів, начальники ділянок завантаження та охорони шахт, представники приватного бізнесу, а також низка працівників вугільних підприємств. Зловживаючи службовим становищем, вони розкрадають вугілля, безпідставно списують великі партії вугілля, завдають держпідприємству збитків на великі суми. Постійно викривають місцевих жителів, які без отримання відповідного дозволу організовують незаконний видобуток вугілля, тобто «копанки». Як наслідок, щорічно правоохоронними органами

в Донецькій та Луганській областях порушується понад 100 кримінальних справ за ст. 240 КК України.

Висновки. Кримінологічне дослідження особи злочинця не може бути безмежним і являти собою вичерпне вивчення усієї складної комплексної проблеми людини та її діяльності. Слід зазначити, що питання обсягу та межі дослідження (кримінологічної характеристики) особи злочинця є дещо дискусійним у теорії кримінології. Висловлюючись з цього приводу, А. І. Долгова [7] пропонує зосередити увагу на тих особистісних характеристиках винної особи, які дозволяють виявити більш близькі до злочину і злочинності причинні зв'язки, причинні комплекси.

О. Б. Сахаров [9] зазначав, що під час вивчення особи злочинця увага дослідника повинна звертатися, з одного боку, на найважливіші сфери її суспільного існування (сімейну, побутову, виробничу, загальногромадянську тощо), а з іншого – на внутрішню сферу особи: моральні, психологічні й соціально-фізіологічні ознаки, властивості, особливості.

Бібліографічні посилання

1. Ахмедов Г.А. О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий / Г. А. Ахмедов, Б. А. Миренский // Личность преступника и субъект преступления. – Обществ. науки в Узбекистане. – 1975. – № 19. – С. 23–28.
2. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К., 2004.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – К., 2007. – Т. 1.
4. Криминология: учебник / под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., 2012.
5. Копець Л. В. Психологія особистості: навч. посіб. – К., 2008.
6. Кримінальний кодекс України: Офіц. вид. – К., 2011.
7. Криминология / под ред. А. И. Долговой. – М., 1997.
8. Криминологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля: монографія / Т. В. Корнякова. – К., 2011. – С. 382–408.
9. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника / А. Б. Сахаров // Сов. государство и право. – 1968. – № 9. – С. 66.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К., 2012.
11. Про металобрухт: Закон України від 05.05.1999 р. № 619-ХІV// ВВР України. – 1999. – № 25. – Ст. 212.

Финчук В. В. Криминологическая характеристика лиц, виновных в совершении преступлений в топливно-энергетическом комплексе Украины. Осуществлено криминологическое изучение личности преступника во всех отраслях ТЭК Украины. Акцентировано внимание на классификации личности преступника по критериям. Изложены данные исследований каждой отрасли ТЭК Украины.

Ключевые слова: личность преступника, ТЭК, криминологический портрет преступника, структура личности преступника, характеристика личности преступника.

Finchuk V. V. Criminological description of persons guilty in crimes committed in the fuel and energy complex of Ukraine. The article analyzes a criminal who commits offence against the law in the fuel and energy complex of Ukraine, and has also focused on the classification of criminals who commit offence against law according to the criteria.

The perpetrator has always been one of the central problems of studying all the sciences of the criminal type. Depending on the socio-historical conditions, social practices and requirements of the development of science in different ways there is a question on the individual offender.

Criminological examination of an offender is carried out for detection and evaluation of

his/her properties and features that give rise to criminal behavior, in order to prevent it. This reflects the unity of the three closest nodes criminological problems: an offender, causes and mechanisms of criminal behavior, crime prevention. In this case, the perpetrator is mainly because his/her primary criminological features, as is the source of subjective reasons for criminal acts, but because they, and not the actions or behavior should be the subject of prevention efforts. The fact that these internal features may lead to the commission of crimes, is the essence of social dangerousness of the offender, such as criminal behavior - derived from them.

Criminological research of an offender can not be limitless and constitute an exhaustive study of the whole complex problem of man and his activities. It should be noted that the issue of the scope and limits of the study (criminological characteristics) of an offender is somewhat controversial theories in criminology. Commenting on this occasion some authors propose to focus on the personal characteristics of the perpetrator, which can detect closer to crime and crime causality, causal complexes.

In the study of a criminal investigator an attention should be paid, on the one hand, to the most important areas of social existence (family, home, industrial, civilian, etc.) and on the other - the inner sphere persons: the moral, psychological, social and physiological characteristics, properties peculiarities.

Keywords: *criminal, fuel and energy complex, criminals criminological portrait, structure of criminal identity, description of criminal identity.*

Надійшла до редакції 27.09.2013

Фурса В. В.

ад'юнкт

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.54

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РОЗУМІННЯ ДІЯННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 156 КК УКРАЇНИ

На основі аналізу теорії кримінального права та правозастосовної практики України досліджено питання законодавчого розуміння злочину, передбаченого ст. 156 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *розбещення неповнолітніх, розпусні дії, фізичне розбещення, інтелектуальне розбещення.*

Постановка проблеми. Тема статевих злочинів, а, зокрема, статевих злочинів проти неповнолітніх, і нині залишається актуальною. Вони становлять підвищену суспільну небезпеку, а положення про те, що дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує посиленої охорони й піклування, уже давно отримало загальне визнання. Внаслідок вчинення статевого злочину стосовно особи, яка не досягла 18 років, нерідко порушується її подальший нормальний фізичний і психічний розвиток. У таких осіб можуть формуватися неправильні, з моральної точки зору, уявлення про статеві стосунки, а згодом не виключена й деформація особистості. Також слід мати на увазі, що статевим злочинам властива висока латентність, тому зареєстровані випадки цієї категорії злочинів не відображають